

Ankstyvojo amžiaus vaikų teisės į saugią ir sveiką gyvenimą užtikrinimas šeimoje

Ensuring Early Childhood Children's Right to a Safe and Healthy Family Life

Lijana Lebedžinskienė

Radviliškio rajono savivaldybė
El. p. lijana.lebedzinskiene@gmail.com

Ieva Bilbokaitė-Skiauterienė

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija
El. p. ieva.bilbokaite-skiauteriene@sa.vu.lt

Santrauka. Teorinės analizuojamos problemos įžvalgos leidžia teigti, kad vykstant nuolatinei socialinio gyvenimo, žmonių mąstymo, įpročių kaitai, vaiko teisių apsaugos problema šeimoje išlieka aktuali ir reikalauja papildomų mokslinių tyrimų. Konkrečiau, svarbu identifikuoti, kaip tėvai suvokia savo atsakomybę ir galimybes, garantuojant ankstyvojo amžiaus vaiko teisę augti sveikam ir saugiam, su kokiomis problemomis jie susiduria ir kaip jas sprendžia. *Tyrimo tikslas* – išsiaiškinti tėvų nuomonę apie ankstyvojo amžiaus vaiko teisę į saugią ir sveiką gyvenimą šeimoje. Tyrimas grindžiamas šiomis konceptualiomis nuostatomis: *socialinio tikrovės konstravimo teorija* (Berger, Luckmann, 1999) ir *į vaiką orientuoto ugdymo paradigma* (Dewey, 1961; Juodaitytė, 2003; Monkevičienė, 2008). Tyrime taikyta kokybinė prieiga, kurios pasirinkimą lėmė analizuojamos problemos specifika bei asmeninis palankumas kokybiniam tyrimui. *Tyrimo metodai*: mokslinės literatūros, norminių dokumentų, apimančių informaciją apie tyrimo objektą, analizė; pusiau standartizuotas interviu. Tyrimo duomenys analizuoti turinio analizės (*angl. content*) metodu. Tyrime dalyvavo septyni tėvai, auginantys ankstyvojo amžiaus vaikus.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima daryti išvadą, kad tyrime dalyvavę tėvai suvokia savo atsakomybę ir galimybes, užtikrinant vaiko teisę augti sveikam ir saugiam, supranta šios teisės reikšmę vaiko asmenybei. Visgi nagrinėjamos problemos kontekste reikalinga būtų tolesnė analizė, įvertinant tėvų patirtis: kaip jie ugdo vaikų suvokimą apie sveiką gyvenimą, tinkamą mitybą, fizinį aktyvumą, kaip dalyvauja vaikų gyvenime, kurdami saugumo jausmą ir užtikrindami palankią aplinką namuose.

Pagrindiniai žodžiai: vaikas, šeima, vaiko teisės, sveikata.

Summary. The theoretical insights into the problem under analysis allow us to state that, in the context of constant changes in social life, people's thinking and habits as well as the problem of protecting children's rights in the family remain topical and in need of further research. It is therefore appropriate to explore in more depth how parents perceive their responsibilities and opportunities in guaranteeing the right of the early child to grow up healthy and safe, what problems they face and how they deal with them. The aim of the study

Received: 2023-03-28. **Accepted:** 2023-04-12

Copyright © 2021 Lijana Lebedžinskienė, Ieva Bilbokaitė-Skiauterienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

is to reveal parents' views on the right of the early years' child to a safe and healthy family life. The study is based on the following conceptual frameworks: the Social Construction of Reality Theory (Berger, Luckmann, 1999) and the Child-Centred Educational Paradigm (Dewey, 1961; Juodaitytė, 2003; Monkevičienė, 2008). The qualitative approach was used in the study, the choice of which was determined by the specificity of the analyzed problem and personal preference for qualitative research. The following research methods were employed: the analysis of scientific literature, normative documents containing information about the research object; semi-standardized interview. The content analysis method was used to analyse the research data. Seven parents of early childhood children participated in the study.

On the basis of the theoretical insights and the results of the qualitative research, it can be concluded that the parents who participated in the study are aware of their responsibility and potential in ensuring the child's right to grow up healthy and safe, and they understand the significance of this right for the child's personality. The results obtained provide an opportunity for further analysis of the right of the early childhood child to grow up healthy and safe, and to gain insight into the parents' experiences in this aspect. Parents aim to raise their children's awareness of the importance of a healthy lifestyle, proper nutrition, physical activity, participation in their children's lives, creating a sense of security and ensuring a supportive home environment.

Keywords: child, family, children's rights, health.

Įvadas

Kaitos procesai, vykstantys sveikatos, švietimo, socialinėje, teisingumo srityse, turi įtakos šeimoms ir jose augantiems ankstyvojo amžiaus vaikams, kurie dar neturi įgiję gyvenimiškosios patirties ir nesugeba suvokti, jog yra unikalios, savo teises turinčios asmenybės (Jonynienė, 2009; Šalaševičiūtė, 2012; Kairienė, 2013). Burvytės (2016) atlikti tyrimai patvirtina, kad Lietuvoje daug dėmesio skiriama vaiko teisių apsaugai: kuriama teisinė bazė (priimami vaiko gerovę reglamentuojantys įstatymai, teisės aktai ir kt.), kurios pagrindu priimami sprendimai. Vaiko teisės ir jų apsauga mokslinėje literatūroje nagrinėjama įvairiais aspektais: vaiko samprata, vaikystė bei vaiko teisės šeimoje (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006; Archard, 2018), vaiko sveikata (Bačiulienė, Zaborskis, 2004), šeimos vaidmuo ir svarba vaiko gyvenime (Berns, 2009), vaiko teisių įgyvendinimas, vaiko teisė dalyvauti priimančius sprendimus, pagarbos bei interesų užtikrinimą šeimoje (Jonynienė, 2009; Boyd, Bee, 2011; Kairienė, 2013; Burvytė, 2016). Tačiau nepavyko aptikti darbų, tiesiogiai analizuojančių tėvų atsakomybę ir galimybes, įgyvendinant vaiko teisę augti sveikam ir saugiam. Išanalizavus įvairių sričių mokslininkų tyrimus (Sabaliauskienė, Rimkienė, 2009; Jonynienė, 2009; Kerulienė, 2009; Pocevičienė, 2012; Šalaševičiūtė, 2012; Kairienė, 2013), galima teigti, kad yra spęstinių problemų, susijusių su vaikui palankios aplinkos, kurioje jis augtų sveikas ir saugus, kūrimu.

Moksliniai tyrimai rodo, kad su vaiko teise augti sveikam ir saugiam įgyvendinimo problemomis susiduriama vis dažniau, ypač kai kalbama apie šeimas, kuriose patiriama rizika (Kairienė, Žiemiene, 2007; Vingras, Černiauskiene, 2012; Biliūnienė, Miltenienė, 2013), ir tai suponuoja apie tyrimų, kuriais būtų labiau gilinamasi į situacijas, susijusias su šeimų galimybėmis įgyvendinti vaiko teisę augti sveikam ir saugiam bei gebėjimą pasirūpinti savo vaiku (-ais), stygių (Fountain, 2000; Kairienė, Žiemiene, 2007; Strukčinskienė, 2009; Kairienė, 2013). Šiame straipsnyje, iškelus probleminį klausimą – kokiais būdais šeimoje įgyvendinama ankstyvojo amžiaus vaiko teisė į fiziškai, psichologiškai,

emociškai saugų ir sveiką gyvenimą, numatytas **tyrimo tikslas** – atskleisti, kokios yra tėvų patirtys apie ankstyvojo amžiaus vaiko teisę į saugią ir sveiką gyvenimą šeimoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibendrinti vaiko teisių įgyvendinimo sampratos teorines prielaidas.
2. Išanalizuoti tėvų patirtis, šeimoje garantuojant ankstyvojo amžiaus vaiko teisę į fiziškai, psichologiškai, emociškai saugų ir sveiką gyvenimą.

Tyrimo metodologija

Tyrimas grindžiamas šiomis nuostatomis: *socialinio tikrovės konstravimo teorija* (Berger, Luckmann, 1999) (siekiama suprasti, kokią įtaką tėvų patirtims turi socialinė aplinka, kaip gyvenimo stilius šeimoje priklausymo nuo asmeninių nuostatų, sociumo sukurtų taisyklių, požiūrių, įsitikinimų) bei *vaiką orientuoto ugdymo paradigma* (Dewey, 1961; Monkevičienė, 2008) (kaip tėvų nuostatas atitinka vaiko apsaugos teisinės vertybės ir strateginiai tikslai, suformuluoti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje (1995) ir kituose dokumentuose).

Tyrimo taikyta kokybinė prieiga, kurios pasirinkimą aktualizavo analizuojamos problemos specifika, siekis atskleisti tėvų patirtis, gaunant išsamius tyrimo duomenis.

Tyrimo metodai. Išanalizavus mokslinę literatūrą, empiriniam tyrimui atlikti pasirinktas pusiau standartizuotas interviu (Rupšienė, 2007; Kardelis, 2017), kurio turinys parengtas remiantis: Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995) (toliau – Konvencija), Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (1996), Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymu (2006), Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendraisiais komentarais (2018). Interviu vyko iš anksto suderintu laiku: su penkiais tėvais susitikta jų namuose, du tėvai apklausti, naudojant nuotolinio ryšio priemones. Interviu trukmė siekė 15–30 minučių. Tyrimo duomenų analizei taikytas turinio analizės (*angl.* content analysis) metodas, kai interviu tekstų teiginiai vertintini kaip unikalūs, pagrįsti informantų patirtimis, kartu siekta atskleisti skirtingas jų dimensijas, detales, įgalinančias subtiliau suvokti tiriamąjį reiškinį bei interpretuoti gautą informaciją bendrame tyrimo kontekste. Tyrimas atliktas 2020 m. lapkričio mėn.–2021 m. kovo mėn.

Tyrimo dalyviai. Tyrimui atlikti pasirinkta tikslinė tiriamųjų grupė – tėvai, auginantys ankstyvojo amžiaus vaikus (žr. lentelę). Individualiuose interviu apklausti septyni informantai – tėvai (šešios moterys ir vienas vyras), kurių amžius svyruoja nuo 30 iki 47 metų.

Lentelė. Tyrimo dalyvių socialinė-demografinė charakteristika

Tyrimo dalyvio kodas	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Vaiko (-ų) amžius, lytis
I1	Vyras	47 m.	Aukštasis	7 m. berniukas 15 m. mergaitė
I2	Moteris	30 m.	Aukštasis	5 m. berniukas
I3	Moteris	39 m.	Aukštesnysis	6 m. mergaitė 13 m. berniukas

Tyrimo dalyvio kodas	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Vaiko (-ų) amžius, lytis
I4	Moteris	41 m.	Aukštasis	3 m. berniukas 10 m. mergaitė 2 berniukai pilnamečiai
I5	Moteris	33 m.	Aukštasis	3,5 m. berniukas
I6	Moteris	33 m.	Aukštasis	1,5 m. berniukas
I7	Moteris	45 m.	Aukštasis	2,8 m. berniukas 5 m. mergaitė

Vaiko teisių įgyvendinimo sampratos teorinės prielaidos

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse apibrėžta, kad vaikais laikomi asmenys iki 18 metų, ir nurodomos dvi jų grupės: vaikai iki 14 metų apibūdinami kaip neturintys veiksnio, o nuo 14 iki 18 metų – turintys dalinį veiksnumą (Sagatys, 2006). Vaiko sąvokos samprata mokslinėje literatūroje interpretuojama įvairiai, ir tai sukelia daug prieštaravimų. Berhman (cit. Juodaitytė, 2003, p. 58) teigia, kad dažnai vaiko sąvoka siejama tik su asmeniu, tampančiu arba tapsiančiu žmogumi. Dalto (cit. ten pat, p. 82) nuomone, vaikas yra „realiai egzistuojantis individas; žmogus, kuriam būdingi visi individualios raiškos bruožai; sąveikauja su aplinka, įgijęs patirties, geba keisti esančią situaciją; nuolatos kintantis asmuo“. Gaižutis (2016) pažymi, kad vaikystė – žmogaus gyvenimo laikotarpis, susijęs su pastebimais biologiniais pakitimais, socializacija, nuolatinio individo santykių su aplinka stiprėjimu. Sabaliauskienės ir Rimkienės (2009) teigimu, „vaikystė yra išskirtinai žmogiška savybė, nes vaikystės pasaulio ypatingumas vaikams suteikia reikšmingą statusą suaugusiųjų bendruomenėje. Tai ne tik prigimtis, bet ir socialinis fenomenas, kuriame atsispindi esminiai visuomeninio gyvenimo bruožai: ekonominiai, politiniai, kultūriniai ir kt.“

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnyje pabrėžiama, kad žmogaus teisės bei laisvės yra prigimtinės (*Valstybės žinios*, 1992-11-30, Nr. 33-1014). Prigimtine žmogaus teisių samprata aiškinama Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (1948) 1 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai“ (*Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497). Mališauskaitė (2006) žmogaus teisių sampratą grindžia Europos žmogaus teisių ir normų įgyvendinimo Lietuvoje dokumentu (2004) ir teigia, kad žmogaus teisės – tai visuotinės teisės, garantuojamos visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų amžiaus, rasės, lyties ir kitų politinių, pilietinių ar socialinių veiksnių. Birmontienė ir kt. (2017) nurodo, kad vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumas, universalumas, nedalumas, t. y. jos viena kitą sąlygoja ir yra pagrįstos žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais demokratiniiais principais. Šalaševičiūtė (2012) pabrėžia, kad teisė į laisvės, orumo, privataus gyvenimo, nuosavybės neliečiamumą, teisė turėti savo įsitikinimus, informacijos laisvė – tai universaliosios žmogaus teisės bei laisvės.

Vaiko teisės paprastai suprantamos (Sagatys, 2006; *Rights of children and young people*, 2010) kaip teisė į aprūpinimą (teisė į tinkamą gyvenimo lygį, teisė į nemokamą išsilavinimą, teisė į tinkamą sveikatos ir socialinę priežiūrą), apsaugą (teisė būti teisiškai apsaugotam nuo šurkštaus elgesio, nepriežiūros, patyčių ir diskriminacijos); teisė dalyvauti procese, reikšti savo nuomonę (teisė laisvai reikšti savo nuomonę bei dalyvauti viešajame gyvenime). Į vaiko teisinės apsaugos sąvokos turinį yra įtraukta vaiko teisės gyventi ir augti saugioje aplinkoje, būti sveikam, turėti teisę į asmeninį ir socialinį gyvenimą, asmens neliečiamumą, gyvenamąjį būstą, teisę į mokslą ir t. t. Tai reiškia, kad siekiama, jog vaikas galėtų laisvai augti, ugdytis ir būti pilnateisiu visuomenės nariu (*Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje*, 2004; *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje*, 2004). Lengvino (2007) teigimu, vaikai yra išskirtinė asmenų grupė. Jie, kaip ir suaugusieji, turi tokias pačias prigimtines teises, tačiau dėl neveiknumo patys savo teisėms atstovauti negali. Nors vaikas pripažintas aktyviu teisės subjektu, besinaudojančiu savo teisėmis, tačiau vaiko teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų, visų pirma, tėvų, teises ir pareigas (Kairienė, Žiemienė, 2007).

Sakalauskas (2000) akcentuoja, kad didesnę dėmesį reikia skirti teisėms ir pareigoms sąveikai. Vaikas, minėto autoriaus nuomone, turi suprasti, kad suteikta teisė jį įpareigoja visose situacijose tinkamai elgtis. Tai patvirtina Kairienė (2013), teigdama, jog vaiko santykis su kitais asmenimis turėtų būti grindžiamas jo pagarba kito asmens teisėms, o pareigos atsiranda su vaiko amžiumi ir branda. Vaiko teisės aiškiai apibrėžtos Konvencijoje. Lietuvos Respublika prie Konvencijos prisijungė 1992-01-08, Lietuvoje ji įsigaliojo 1992-03-01, o ratifikuota buvo 1995-07-03. Konvencija įtvirtina tokius svarbiausius principus, kurie laikomi šio dokumento pagrindu: atsisakymas diskriminuoti (2 straipsnis); svarbiausia – vaiko interesai (3 straipsnis); teisė į gyvenimą ir vystymąsi (6 straipsnis); teisė būti išklaustam (12 straipsnis), šių principų privalu laikytis visiems žmonėms. Nors ir Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendruosiuose komentaruose (2018, p. 94) akcentuojama, kad maži vaikai yra visų Konvencijoje įtvirtintų teisių turėtojai, tačiau Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas yra susirūpinęs, kad įgyvendindamos savo teises pagal Konvenciją valstybės dalyvės neskiria pakankamai dėmesio mažiems vaikams, kaip teisių turėtojams, todėl išskirtinai yra pabrėžiama, kad Konvencija (1995) ankstyvojoje vaikystėje turi būti taikoma holistiniu principu, atsižvelgiant į visų žmogaus teisių visuotinumą, nedalomumą ir tarpusavio priklausomybę.

Vaiko teisių apsauga bei jos problematika yra ypatingai aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje pasaulio valstybių, ratifikavusių Konvenciją. Bačiulienės, Zaborskio (2004) teigimu, Konvencija (1995) – pagrindinis tarptautinis vaiko teises reglamentuojantis dokumentas, šio itin reikšmingo dokumento pagrindu viso pasaulio valstybės siekia apsaugoti vaiko teises, laisves ir interesus baudžiamaisiais, darbo, socialinės apsaugos ir kitais įstatymais. Vaiko teisių apsauga yra vertinama kaip visos žmogaus teisių sistemos dalis ir yra įtvirtinta tiek specialiai tam skirtais tarptautiniais ir nacionaliniais, tiek ir civiliniais teisės aktais.

Bačiulienė, Zaborskis (2004) teigia, kad vaiko teisių įgyvendinimu Lietuvoje rūpinasi daug institucijų, tačiau svarbiausia jų – vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucija,

kurios pagrindinė funkcija yra prižiūrėti ir kontroliuoti, kaip įgyvendinamos vaiko teisės ar teisėti interesai ne tik valstybės, bet ir privačių įmonių, nevalstybinių institucijų bei organizacijų ir netgi privačių asmenų veiklos lygmenyse.

Teisių įgyvendinimas negalimas, jei asmenys neatlieka jiems nustatytų pareigų (Čiočys, 2008; Dromantienė ir Šalaševičiūtė, 2006). Sakalausko (2000) teigimu, ugdyti(is) pareigos ir atsakomybės jausmą yra taip pat svarbu, kaip ir žinoti savo teises. Todėl ginant vaiko teises būtina skatinti ir patį vaiką atsakyti už savo elgesį. Atsakomybė – tai ne paklusnumas autoritetui ar socialinės brandos požymis, o galimybė veikti laisvai bei sąmoningai apsisprendus, todėl ir vaikas gali būti atsakingas už savarankiškai ir laisva valia priimtus sprendimus, kurie atitinka jo amžiaus bei individualias galimybes (Pocevičienė, 2012). Sakalauskas (2000) pažymi, kad kiekvienas vaikas turi ugdytis atsakomybės jausmą ne tik dėl savęs, kitų vaikų ar suaugusiųjų, bet ir dėl visos visuomenės, todėl vaiko teisių gynimas negali virsti vien tik šių teisių skleidimu bei palaikymu. Ginant vaiko teises, tačiau neprimenant jo pareigų, nebus užtikrintas žmogaus orumo principais pagrįstas vaiko socialinis gyvenimas.

Empirinio tyrimo rezultatų analizė

Vaiko sveikatos saugojimas ir stiprinimas – viena iš pagrindinių tėvų pareigų, suteikiant jam reikalingos informacijos apie sveiką gyvenimą. Taip vaikai, nuo ankstyvos vaikystės įgiję sveikos gyvenimo įgūdžių, tikėtina, bus sveikesni vyresniame amžiuje. Vaiko augimo, vystymosi procesui ypatingai svarbi tinkama vaiko sveikatos priežiūra. Kaip teigia Bačiulienė, Zaborskis (2004), vaiko teisė į sveikatą, sveiką aplinką turi išskirtinę reikšmę jo gyvenime, todėl reikšmingas ir vaiko dalyvavimas priimant sprendimus su jo sveikata susijusiais klausimais. Dėl to aiškintasi, kaip tyrimo dalyviai supranta ankstyvojo amžiaus vaiko teises į fiziškai, psichologiškai ir emociškai saugų ir sveiką gyvenimą šeimoje. Apibendrinus tyrimo duomenis (žr. pav.), išryškėjo teigiamas tėvų požiūris į žinių vaikams apie sveikatą teikimą, pvz.: „(...) bendraudami su vaiku bandome atliepti jo poreikius, aiškinant, kas yra sveikata, kad tai ne tik fizinė gerovė, bet ir psichologinė būsena, emocinis vystymasis (...)“. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tėvai siekia suteikti informacijos sveikatos, fizinio aktyvumo, laisvalaikio klausimais, kas vaikams atveria galimybių imtis iniciatyvos, mokytis savarankiškumo, ugdytis atsakomybę už savo sveikatą, įvertinti esamą aplinką ir inicijuoti įvairias veiklas, skatinančias aktyvią gyvenimą. Kartu pastebėta, kad tėvai rūpinasi vaiko poreikius atliepiančia dienotvarka, kuri suvokiama kaip savaiminis procesas, pvz.: (...) *dienotvarkės planavimas natūralus procesas (...); (...)* mokykla, sportas, užsiėmimai, gali būti ir namų ruošos darbų. Keliasi vaikai apie 7.00 val., o miegoti eina apie 21.30–22.00 val. Bandom sudėlioti, kad būtų pirmoj eilėj mokykla, sportas, po to hobiai, (...) tariamasi su vaiku (...). Vaiko poreikius atitinkanti dienotvarkė apibūdinama kaip vienas svarbiausių gyvenimo veiksmų, lemiančių vaiko aktyvumą, gerą savijautą, sveikatą. Visgi tyrimo duomenys parodė ir tai, kad kai kurie tėvai nesureikšmina vaiko dienos režimo, pvz.: (...) *kai einam į darželį, ta dienotvarkė būna kiek kitokia, o kai namuose, tai kartais keliasi 8 val., kartais 11.00 val. (...)*. Tėvų

dėmesį aktyviam vaikų laisvalaikiui liudija tokie informantų atsakymai, pvz.: *su sūnum praleidžiu daug laiko (...). Savaitgaliais daugiau laiko praleidžia su mama, būnu ir aš. Stengiamės kuo daugiau laiko praleisti kartu; daug bendraujame, sportuojame, praleidžiame daug laiko su vaiku. Esame sutarę su vyru kasdien skirti bent vieną kokybišką valandą su vaiku. Tik su juo ir visas dėmesys tik jam.*

Tyrimė dalyvavę tėvai rūpinasi vaiko sveikata. Tokie teiginiai, kaip pvz., (...) *stengiamės užtikrinti vaiko sveikatos priežiūrą, t. y. periodiškai lankomasi pas šeimos gydytoją, specialistus, (...) pritariu vaiko profilaktiniam skiepėjimui*, liudija, kad tėvai supranta ankstyvojo amžiaus, kaip itin reikšmingo vaiko sveikatos raidos laikotarpio, įtaką vėlesnio gyvenimo kokybei. Tai atitinka ir Konvencijos 31 straipsnio nuostatas (*Valstybės žinios*, 1995), skelbiančias, kad valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius, užtikrinant vaiko galimybę žaisti, aktyviai leisti laisvalaikį. Taipogi tėvai formuoja vaiko sveikos mitybos įpročius, fizinį aktyvumą, atitinkantį jo amžių bei poreikius, pvz.: *vaiko mitybą formuojame nuo pat vaikystės naudodami sveikus produktus, šviežias daržoves, ūkininkų augintą mėsą ir tiekiamą pieną, gamindami maistą namuose kartu, leidžiant pačiam vaikui suvokti, kas ta sveika mityba*. Šeimose vaikams sudarytos sąlygos žaisti, prasmingai leisti laisvalaikį, pvz.: *fizinis aktyvumas labai priklauso nuo pačio gyvenimo būdo, daug vaikštome ir praleidžiame laiko lauke, miške ir gryname ore, važinėjame dviračiais (...)*. Tėvai teigia, kad ankstyvojo amžiaus vaiko fizinis aktyvumas – tai viena svarbiausių sveikos gyven-senos sudedamųjų dalių. Daugelis mokslininkų neabejoja „fizinio aktyvumo efektyvumu ir jo teigiamu poveikiu, siekiant kontroliuoti lėtinių ligų vystymąsi, (...) pagerinti vaikų gyvenimo kokybę“ (Žaltauskė, 2017).

Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijoje (1959) nurodoma, kad vaikui turi būti užtikrinama išskirtinė apsauga bei suteikiamos galimybės sveikai vystytis fiziškai, protišcai, doroviškai ir dvasiškai, užtikrinama vaiko teisė sveikai augti ir bręsti. Visgi statistiniai duomenys rodo vaikų nelaimingų atsitikimų (mirties atvejų) didėjimo tendenciją Europoje ir Lietuvoje (Strukčinskienė, 2009). Didžiausias vaikų mirtingumas fiksuojamas Estijoje, Vengrijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. Siekiant keisti tokią situaciją, pirmaisiai turi būti sukurta vaikui saugi aplinka ir formuojami jo saugaus judėjimo ir elgesio gebėjimai, kad vaikas išmoktų saugotis, skatinanti tinkamų įgūdžių lavinimąsi, norą vystytis ir tobulėti. Teorinių įžvalgų (Boyd, Bee, 2011; Vingras, Černiauskienė, 2012) pagrindu galima daryti prielaidą, kad tėvams trūksta žinių apie saugios aplinkos vaikui kūrimą bei jo saugaus elgesio įgūdžių ugdymą. Turėtų būti stiprinamas suvokimas, jog saugumas reiškia ne tik fizinį, bet ir psichologinį vaiko saugumą, t. y. sudaryti galimybes vaikui normaliai vystytis, tenkinti savo poreikius. Vaiko nepriežiūra ir negebėjimas sukurti saugios aplinkos namuose traktuotina kaip vaiko teisių pažeidimas. Kategorijos *Saugumo namų aplinkoje užtikrinimas* turinys byloja, kad stiprūs ir sveiki santykiai tarp vaikų ir tėvų – viena iš priemonių garantuoti vaikui saugią aplinką namuose. Šiame kontekste išryškėja „Gelbėkit vaikus“ organizacijos (2012) nuostatos, įpareigojančios tėvus vadovautis pagrindiniais principais, kurie turi būti pritaikyti visose bendravimo su vaikais situacijose. Šių dienų galimybės ir išmaniosios technologijos leidžia sukurti pačią saugiausią namų aplinką,

tačiau ne visi vaikai geba saugiai elgtis, ką liudija ir pranešimai apie namų aplinkoje susižalojusius vaikus.

Akivaizdu, kad informantai supranta, jog tam, kad vaikai elgtųsi atsargiau, jiems būtina paaiškinti apie saugų elgesį, atkreipti dėmesį į pavojingas vietas. Mokymas ir paaiškinimai vaikams yra paveikesni, nei draudimai, baismės dėl nesaugaus elgesio, pvz.: *manau, kad yra visos sąlygos, (...) reikia, kad vaikas pats suvoktų ribas, kur yra saugu, o kur ne. Kas galima, o kas ne (...)*. Remiantis pristatomo tyrimo rezultatais, tėvai rūpinasi saugia namų aplinka, pvz.: *pas mus namuose viskas pritaikyta pagal vaikų poreikius, spintelės su užraktais, ant stalčių „stoperiai“ sustatyti ir pan.* Tačiau kartu tėvai žino ir supranta, kad nepakanka vien tik sukurti vaikams saugią aplinką ir išmokyti saugiai elgtis – ne mažiau svarbi atsakinga suaugusiųjų priežiūra: (...) *praktiškai niekada nepaliekam vienu, visą laiką kažkuris prižiūrim (...). Dar nei karto nebuvo paliktas vienas, visada prižiūrim (...)*.

Pav. Vaiko teisės į sveiką gyvenimą įgyvendinimo būdų ir galimybių šeimoje kategorizacija (sudaryta autorių)

Žaisdami vaikai tyrinėja aplinką, bando suvokti aplinkos reiškinius, todėl labai svarbu, kad vaiko aplinka būtų saugi. „Žaidimo aikštelėse reikalinga atidi tėvų priežiūra ir nuolatinis vaiko mokymas, aiškinant jam apie pavojus ir galimas pasekmes. Taigi, siekdami išvengti vaikų traumų, tėvai ir visi suaugusieji turi stengtis visomis įmano-

momis priemonėmis užkirsti kelią vaikų susižalojimams“ (*LR Dėl saugos reikalavimų vaikų žaidimų aikštelėms ir žaidimų patalpoms*, 2015). Šių, su vaiko sauga susijusių, reikalavimų, akivaizdu, informantai laikosi, pvz.: *visuomet žaidžiamo už namo esančiose žaidimų aikštelėse, smėlio dėžėje, vaikštinėjame žolyne (...); taip, mes turim prūdą kieme, bet jis yra aptvertas (...); visas kiemas aptvertas (...). Taip pat suslėpti visi kiemo ir daržo įrankiai, padarytas atskiras kampelis (...).*

Vaikui svarbu ne tik saugi fizinė aplinka – vaiko emocinei gerovei ir fiziniam vystymuisi būtina jaustis mylimam. Interviu analizės rezultatai leidžia teigti, kad tyrime dalyvavusiems tėvams svarbu kurti pozityvius santykius su vaikais, pvz.: *visuomet stengiamės užtikrinti vaiko emocinį saugumą, gerą savijautą, sveikatą, teigiamas emocijas, būti šalia ir duoti viską, kas geriausia ir jam reikalinga; (...) vaiko emocinis saugumas ir sveikata mums didžiausias prioritetas (...).* „Gelbėkit vaikus“ organizacijos (2012) nuostatose nurodoma, kad vaikams svarbu žinoti, kad jie yra vertinami ir svarbūs. Remiantis informantų teiginiais, galima daryti prielaidą, kad vaikai jaučiasi šeimoje saugūs, nes žino elgesio taisykles, aiškias ribas, supranta, kokios gali būti netinkamų veiksmų pasekmės.

Visi veiksmai, susiję su vaikais, turi atitikti geriausius vaiko interesus (*Valstybės žinios*, 1995). Leidinyje „Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovas: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris“ (2012) nurodoma, kad vaiko teisės iš esmės nustato standartus, kurie užtikrina, kad vaikai yra laikomi visaverčiais žmonėmis, turinčiais savo vertę ir orumą, ką liudija ir tyrimo dalyvių pasisakymai, pvz., *pagal amžių, pagal vaiko emocijas, pagal vaiko judrumą, kiekviena mama matom, kas saugu, kas nesaugu (...).* Tėvų ir vaiko santykiams svarbus veiksnys yra emocinis vaiko saugumas. Vaikai geriausiai jaučiasi, kai yra suprasti, saugūs, mylimi, suaugusieji jais pasitiki, net ir tuo atveju, jei suklysta ar kas nepasiseka, pvz., „*Visuomet skatiname vaiką, pagiriame. Rodome pavyzdį, patys daug užsiimame su vaiku*“. Tai galima apibūdinti, kaip psichologinį saugumą, skatinantį vaiko pasitikėjimą savimi, tėvais, pagarbą kitų jausmams. Svarbu ir tėvų supratimas, kad saugaus elgesio įgūdžiai ugdomi sudarant sąlygas pačiam vaikui pažinti, suprasti, įvertinti galimas nesaugias ar pavojingas situacijas.

Išvados

Vaiko teisės apibrėžiamos, kaip teisė gyventi ir augti saugioje aplinkoje, būti sveikam, turėti teisę į asmeninį ir socialinį gyvenimą, asmens neliečiamumą, gyvenamąjį būstą, teisę į mokslą ir t. t. Garantuojant vaiko teises, siekiama, jog vaikas galėtų laisvai augti, ugdytis, būti pilnateisiu visuomenės nariu. Kad būtų užtikrintos fiziniam, protiniam ir dvasiniam, socialiniam vystymuisi palankios gyvenimo sąlygos, itin svarbu ugdyti vaikų įgūdžius saugiai elgtis visose aplinkose, gyvenimiškose situacijose bei užtikrinti nuolatinę suaugusiųjų priežiūrą, psichologinį saugumą.

Ankstyvojo amžiaus vaikų sveikata priklauso ne tik nuo sveikatos priežiūros ir ugdymo specialistų bei jų teikiamų paslaugų kokybės, tačiau ir nuo tėvų pastangų užtikrinti vaiko teises į fiziškai saugią, sveiką gyvenimą šeimoje. Tyrimo rezultatai parodė, kad tėvai aiškiai suvokia, kaip svarbu rūpintis ne tik fizine, bet ir psichologine bei emocine

vaiko sveikata. Išryškėjo tėvų supratimas, kad svarbu suteikti vaikui žinių apie sveikatą, sveiką mitybą, fizinį aktyvumą, atitinkantį vaiko amžių, sveikatą bei poreikius, aktyvų dalyvavimą vaiko gyvenime bei būtinybę sukurti saugią namų ir lauko aplinką.

Literatūra

1. Archard D. W., 2018, *Children, Family and the State*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
2. Bačiulienė K., Zaborskis, A., 2004, Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje. *Medicina*, 40(8), 714–720.
3. Berger P. L., Luckmann Th., 1999, *Socialinis tikrovės konstravimas* (vert. iš angl. k.). Vilnius: Pradai.
4. Juodaitytė A., 2003, *Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas*: Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Berns R. M., 2009, *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
6. Biliūnienė J., Miltenienė L., 2013, *Tėvų, įveikiančių vaikų elgesio ir emocijų sunkumus, patirtis*: Anketinės apklausos rezultatų analizė. Šiaulių universitetas.
7. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G. ir kt., 2017, Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
8. Boyd D., Bee H., 2011, *Augantis vaikas*. Vilnius: Ugdymo plėtros centras.
9. Burvytė S., 2016, Tėvų, auginančių ikimokyklinio amžiaus vaikus, pozityviosios tėvystės suvokimas. *Socialinis ugdymas*, 44(3), 36–57.
10. Čiočys P. A., 2008, *Teisės pagrindai: mokomoji knyga. 4-asis leidimas*. Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla.
11. Dewey J., 1961, *Democracy and education*. New York: The Macmillian Company.
12. Dromantienė, L. Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5(1), 79–88.
13. *Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje*, 2004. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
14. Fountain S., 2000, *Tik tai yra teisinga!*: Praktinis mokymas pagal Vaiko teisių konvenciją. Vilnius: Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas.
15. Gaižutis A., 2016, *Vaikystė ir grožis*: Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
16. *Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ vaiko užtikrinimo politika*, 2018. <https://gelbekitvaikus.lt/wp-content/uploads/2021/04/Vaiko-saugumo-uz%CC%8Ctikrinimo-politika.pdf>
17. Jonynienė Ž., 2009, Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. *Socialinis darbas*, 8(2), 51–63.
18. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995. *Valstybės žinios*, Nr. 60-1501. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>
19. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: Lietuvos Respublikos ataskaita Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetui. *Valstybės žinios*, 2004-02-13, 24-739.
20. *Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai*, 2018. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Vilnius: Spauda.
21. Kairienė B., 2013, *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
22. Kairienė B., Žiemiene R., 2007, Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 6(2), 50–56.

23. Kardelis K., 2017, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
24. Kerulienė I., 2009, Tėvų požiūris į vaiko teisių apsaugą Lietuvoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 109–113.
25. Lengvinas D., 2007, Vaikų teisių apsauga Lietuvoje ir Vokietijoje. *Socialinis ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga*: IV respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. LR įsakymas dėl Lietuvos higienos normos hn 131:2015 „Vaikų žaidimų aikštelės ir patalpos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo, TAR, 2015-11-04, Nr. 17474. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/09a8b740833711e5bca4ce385a9b7048>
27. LR Konstitucija, 2002. *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, 220-0.
28. LR socialinių paslaugų įstatymas. Nr. X-493. *Valstybės žinios*, 2006-02-11, Nr. 17-589.
29. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-04-12, Nr. 33-807.
30. Mališauskaitė L., 2006, *Europos Sąjunga. Žmogaus teisės Europoje*. Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.
31. Monkevičienė O., 2008, Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo(si) turinio kaitos tendencijos. *Pedagogika*, 91, 66–72.
32. Pocevičienė R., 2012, Vaiko laisvės ir atsakomybės fenomeno interpretacijos šiuolaikinėje ugdymo teorijoje ir praktikoje. *Švietimas ir ugdymas: metodologinių kontekstų kaita ir prakseologija*: Mokslo leidinys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
33. *Human Rights in New Zealand*, 2010, *Rights of Children and Young People*. Human Rights Commission.
34. Rupšienė L., 2007, *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
35. Sabaliauskienė R., Rimkienė R., 2009, *Kokybiškas ankstyvojo amžiaus vaikų ugdymas*: Metodinė priemonė lopšelių auklėtojams, tėvams, ugdančioms vaikus nuo gimimo iki trejų metų. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.
36. Sagatys G., 2006, *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisės informacijos centras.
37. Sakalauskas G., 2000, *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
38. *Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovas: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris*, 2012. https://educationdocbox.com/Adult_Education/86606958-Stipriu-santykiu-tarp-tevu-ir-vaiko-kurimo-vadovas-teigiamas-vaiko-teisiu-nuostatomis-pagristas-pozioris.html
39. Strukčinskienė B., 2009, *Vaiko sauga namuose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
40. Šalaševičiūtė R., 2012, *Vaiko teisės ir pareigos kasdieniniame gyvenime*. Vilnius: Spaudmeta.
41. Vingras A., Černiauskienė V., 2012, *Pirmieji penkeri gyvenimo metai*. Vilnius: Alma littera.
42. Žaltauskė V., 2017, *Lietuvos 78 metų vaikų fizinis aktyvumas ir jo sąsajos su individualiais, šeimos ir mokyklos aplinkos veiksniais*: Daktaro disertacija. Kaunas: Lietuvos sveikatos mokslų universitetas. Medicinos akademija